

ДЕПАРТАМЕНТ КУЛЬТУРИ
ВИКОНАВЧОГО ОРГАНУ КИЇВСЬКОЇ МІСЬКОЇ РАДИ
(КИЇВСЬКОЇ МІСЬКОЇ ДЕРЖАВНОЇ АДМІНІСТРАЦІЇ)
ПУБЛІЧНА БІБЛІОТЕКА ІМЕНІ ЛЕСІ УКРАЇНКИ ДЛЯ ДОРОСЛИХ
М. КИСВА
ВІДДІЛ ЕЛЕКТРОННИХ РЕСУРСІВ ТА ДОВІДКОВО-БІБЛІОГРАФІЧНОГО
ОБСЛУГОВУВАННЯ

Життя для просвіти

*До 180-річчя від дня народження Христини Данилівни Алчевської,
українського педагога-просвітителя*

Біобібліографічний список літератури

Київ, 2021

Життя для просвіти : до 180-річчя від дня народження Христини Данилівни Алчевської, українського педагога-просвітителя : біобібліографічний список літератури [упор. Н. С. Плужнікова] ; Департамент культури виконавчого органу Київської міської ради (Київської міської державної адміністрації) ; Публічна бібліотека імені Лесі Українки для дорослих. – Київ, 2021. – 14 с.

Біобібліографічний список підготовлено до 180-річчя від дня народження видатної діячки просвітництва, українського педагога-просвітителя Христини Данилівни Алчевської. Бібліографічна частина складається з двох розділів: «Видання творів Христини Данилівни Алчевської» і «Література про життя та педагогічну діяльність Х. Д. Алчевської». Матеріал розміщено в алфавітному порядку.

При складанні списку використано матеріали з електронних каталогів Публічної бібліотеки імені Лесі Українки, Національної бібліотеки імені Ярослава Мудрого, Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського, Державної науково-педагогічної бібліотеки України імені В. О. Сухомлинського, Харківської державної наукової бібліотеки імені В. Г. Короленка та інформацію з біобібліографічного покажчика «Семья Алчевских» Харківської міської спеціалізованої музично-театральної бібліотеки ім. К. С. Станіславського.

Список містить документи, написані Христиною Данилівною, які зберігаються у фондах зазначених книгозбірень, а також матеріали про життя та педагогічну діяльність просвітительки.

Упорядник
Комп'ютерний набір
Редагування

Плужнікова Н. С.
Плужнікова Н. С.
Трубайчук О. М.

Телефон для довідок 486-01-46
e- mail lubibl@ukr.net

© Публічна бібліотека імені Лесі Українки для дорослих м. Києва

*Людина, яка в час масової безграмотності,
працюю задля просвіти народу зробила девізом
свого життя і залишилася вірною тому девізові*
М. Сумцов

16 квітня виповнюється 180 років від дня народження Христини Данилівни Алчевської – українського педагога, прогресивної діячки народної освіти, засновниці й учителя Харківської приватної жіночої недільної школи, яка віддала справі народної освіти майже шість десятиліть свого життя і залишила помітний слід у розвитку освіти та культури України.

Христина Данилівна Алчевська, у дівочтві Журавльова, народилася в 1841 році в повітовому містечку Борзна на Чернігівщині в сім'ї учителя повітового училища Данила Журавльова. Ази науки Христя Журавльова опанувала причаївшись за дверима кімнати, де найнятий за п'ять карбованців семінарист навчав грамоті братів, а те, що вивчали брати у гімназії, сестра з їхніх підручників вивчала самотужки.

Юність дівчини проходила в роки піднесення громадсько-педагогічного руху. Згодом у Курську, куди переїхала родина, Христя відвідує молодіжні народницькі гуртки та вперше пробує власні сили на освітянській ниві – вчить грамоти селянських дітей. В цей же час вона захоплюється читанням забороненого у Росії журналу «Колокол» та за підписом «Українка» таємно листується з О. І. Герценом, популяризує в Росії його твори.

Вийшовши 1862 року заміж за Олексія Кириловича Алчевського і переїхавши з ним до Харкова, Христина Данилівна присвячує себе педагогічній роботі – засновує приватну жіночу недільну школу, яку вона утримувала власним коштом.

Після заборони царським урядом руху «недільників» 10 червня 1862 року Х. Д. Алчевська запросила своїх учениць продовжити навчання в неї вдома. Майже вісім років її жіноча недільна школа перебувала на нелегальному становищі. Офіційному відкриттю школи перешкождала відсутність приміщення і вчительського диплома у Христини Данилівни. Та завдяки постійній самоосвіті Алчевська мала глибокі й ґрунтовні знання з багатьох дисциплін, прекрасно знала вітчизняну й зарубіжну літератури, добре

розумілася на мистецтві, тому й успішно витримала іспит на право керувати жіночою недільною школою і викладати в ній.

22 березня 1970 року в будинку міського парафіяльного училища відбулось офіційне відкриття Харківської приватної недільної школи. В цій школі в різний час здобули освіту 17 тисяч жінок. Навчання було безкоштовним і вчителі працювали без будь-якої винагороди. У школі Х. Д. Алчевської, крім викладання

офіційно визначених предметів, широко подавалися відомості з української історії, географії, фізики, хімії, природознавства, літератури, гігієни, правознавства. Вчителі на чолі з Христиною Данилівною у своїй практичній роботі користувалися передовими, на той час, освітніми методиками. У Харківській приватній жіночій недільній школі застосовувався, розроблений видатним педагогом К. Д. Ушинським, звуковий метод навчання. Також Х. Д. Алчевська широко популяризувала наочне навчання, започаткувала метод бесіди, пояснювального та позакласного читання, центром якого була шкільна бібліотека, а також запровадила педагогічні щоденники, куди записувалися спостереження за розвитком психіки учнів.

Харківська приватна школа Х. Д. Алчевської прославилася в Україні і далеко за її межами цілою низкою спеціально підготовлених і виданих посібників для навчання дорослих. Одним з найпомітніших є тритомне видання «Книга взрослых» (1899-1900) – перший в історії вітчизняної народної освіти посібник для читання, складений із урахуванням специфіки навчання дорослих та розрахований на три роки навчання. Також дуже цікавим був тритомний критичний покажчик книг для народного і дитячого читання «Что читать народу?» (1884-1906), в якому проаналізовано 4183 видань з різних галузей знань. Цей покажчик був високо оцінений Л. Толстим, А. Чеховим, І. Франком, М. Горьким, Лесею Українкою та ін. У 1885 році Христина Данилівна разом із педагогами школи розробила першу систематичну навчальну програму під назвою: «Программы по всем предметам обучения в воскресной школе для взрослых и малолетних учащихся».

1879 року Х. Д. Алчевська влаштовує подібну до Харківської недільну школу в с. Олексіївка на Катеринославщині, в якій учителював і Борис Грінченко. Христина Данилівна домоглася відкриття на Харківщині жіночих безкоштовних шкіл, збереження українських книг у бібліотеках та присвоєння парафіяльним школам імені Т. Г. Шевченка.

Від початку 80-х років XIX століття школа Х. Д. Алчевської перетворилася на своєрідний методичний центр початкової освіти дорослого населення в імперії.

Христина Данилівна неодноразово виступала в ролі ініціатора та співорганізатора освітянських виставок, у тому числі й міжнародних. Першою з них була Паризька всесвітня виставка 1889 року, на якій журі педагогічної секції присудило покажчику «Что читать народу?» найвищу нагороду та удостоїло вчителів Харківської недільної школи двох золотих і двох срібних медалей, а Х. Д. Алчевську було обрано віце-президентом Міжнародної ліги освіти. Харківська приватна жіноча недільна школа також брала участь у Антверпенській, Брюсельській, Чиказькій та другій Паризькій міжнародних виставках.

З метою поширення даних про стан справ у недільних школах, у журналі «Русская школа» протягом 1897-1907 рр. існувала рубрика «Хроніка недільних шкіл», матеріали якої редагувала Х. Д. Алчевська. Христина Данилівна – автор низки цінних посібників, брошур і статей з проблем освіти. Корисними для фахівців були статті з методики вивчення драматичних творів як російських класиків, так і українських літераторів.

Педагогічна діяльність Алчевської здобула всесвітнє визнання на Міжнародному конгресі приватної ініціативи у справі народної освіти (Франція, 1889). Багато освітніх товариств обрали видатного педагога своїм почесним членом, вона удостоєна найвищих нагород – золотих та срібних медалей Московського й Петербурзького товариств поширення в народі писемності, почесних дипломів. Вся діяльність Христини Данилівни була прикладом служіння своєму народові, його мові. Незважаючи на заборону, вона відстоювала українську мову, народну пісню, пропагувала твори Т. Г. Шевченка. В садибі Алчевських у Харкові (тепер будинок Центру громадських зв'язків) у 1899 році з ініціативи Христини Данилівни було встановлено перший у світі пам'ятник Кобзареві (скульптор академік В. Беклемішев). Крім того, Друге Харківське повітове училище, попечителем якого була Алчевська, з її ініціативи стало першим навчальним закладом Росії, якому було присвоєно ім'я Т. Г. Шевченка.

Вона зустрічалася й листувалася з І. Франком, М. Павликом, Л. Толстим, Ф. Достоєвським, І. Тургенєвим, А. Чеховим, В. Короленком, Г. Успенським.

Христина Данилівна та Олексій Кирилович Алчевські виростили та виховали славнозвісних дітей, які залишили помітний слід в історії вітчизняної науки та культури: Дмитро став кандидатом природничих наук, добре грав на віолончелі й малював, Іван – знаменитий оперний співак, Микола – педагог і громадський діяч, Григорій – композитор, Христя – поетеса і педагог.

Померла Христина Данилівна 15 серпня 1920 р. у Харкові.

Бібліографія творів Христини Данилівни Алчевської

1. Воспоминания о бароне Корфе [и его участии в жизни Харьк. жен. воскр. школы] / Х. Д. Алчевская // Рус. школа. – 1916. – № 7/8. – С. 1-15 ; № 9. – С. 1-19.
2. Годичный отчет учительницы Алчевской Х. Д. : 1910-1911 гг. / Х. Д. Алчевская // Общее дело : сб. ст. по вопросам распространения образования среди взрослого населения. – Москва, 1912. – Вып. 3. – С. 189-219.
3. Дневник учительницы / Х. Д. Алчевская // Рус. школа. – 1897. – № 12. – С. 299-303; 1898. – № 3. – С. 251-257; № 5/6. – С. 318-327.
4. Достоевский / Х. Д. Алчевская // Ф. М. Достоевский в воспоминаниях современников : в 2-х т. – [Москва], 1964. – Т. 2. – С. 280-296.
5. Достоевский : [воспоминания, письма Х. Д. Алчевской] // Ф. М. Достоевский в воспоминаниях современников : в 2-х т. – Москва : Худож. лит., 1990. – Т. 2. – С. 325-343.
6. Драматические произведения. Островский в применении к чтению в народе / Х. Д. Алчевская // Сев. вестник. – 1887. – № 3. – С. 21-74.
7. Драматические произведения. Островский в применении к чтению в народе / [Х. Д. Алчевская]. – Санкт-Петербург : Тип. В. Демакова, 1887. – 54 с.
8. Зустрічі : Достоевський / Х. Д. Алчевська // Хроніка-2000. Наш край. – 1993. – № 6. – С. 124-138.
9. Из записной тетради учительницы / Х. Д. Алчевская // Рус. школа. – 1906. – № 11. – С. 36-40.
10. История открытия школы в деревне Алексеевке Михайловской волости / Х. Алчевская. – Харьков : тип. М. Зильберберга, 1881. – 48 с.
11. Історія відкриття школи в с. Олексіївці Миколаївської волості / Х. Д. Алчевська // Хрестоматія з історії вітчизняної педагогіки. – Київ, 1961. – С. 514-516.
12. К русским женщинам / Х. Д. Алчевская // Колокол. – 1863. – 8 март. (№ 158). – С. 39.
13. Книга взрослых : 1-3 годы обучения : составлен ученицами воскресных школ при ближайшем участии Х. Д. Алчевской. – Москва : Тип. И. Д. Сытина, 1899-1900. – 560 с.

14. Книга взрослых : второй год обучения : составлен ученицами воскресных школ при ближайшем участии Х. Д. Алчевской. – 12-е изд. – Москва : Тип. И. Д. Сытина, 1915. – 571, XI с. : ил.
15. Книга взрослых : второй год обучения : составлен ученицами воскресных школ при ближайшем участии Х. Д. Алчевской. – 10-е изд. – Москва : Тип. И. Д. Сытина, 1911. – 571 с.
16. Книга взрослых : первый год обучения : составлен ученицами при ближайшем участии Х. Д. Алчевской. – Москва : Тип. И. Д. Сытина, 1901. – 160 с.: ил.
17. Книга взрослых : третий год обучения : составлен ученицами воскресных школ при ближайшем участии Х. Д. Алчевской. – Москва : Тип. И. Д. Сытина, 1900. – 198 с.
18. Лермонтов в деревне / Х. Д. Алчевская // Рус. мысль. – 1892. – № 1. – С. 18-63; № 2. – С. 22-45.
19. Опыт программ по всем предметам обучения в воскресной школе для взрослых и малолетних учащихся : (в объеме курса начальной нар. школы) / составлены преподающими Харьков. частной женской воскресной школы. – Москва : Тип. И. Д. Сытина, 1901. – 89 с.
20. Передуманное и пережитое : дневники, письма, воспоминания / Х. Д. Алчевская. – Москва : Тип. И. Д. Сытина, 1912. – 466 с.
21. Полгода из жизни воскресной школы / Х. Д. Алчевская // Рус. школа. – 1895. – № 1. – С. 6-48.
22. Полгода из жизни воскресной школы : (из записной тетради учительницы воскресной школы) / Х. Д. Алчевская. – Санкт-Петербург : Тип. И. Н. Скороходова, 1895. – 128 с.
23. Рассказ садовника / Х. Д. Алчевская // Дет. чтение. – 1870. – № 12. – С. 18-21.
24. Хроника воскресных школ : отчет учительницы Харьковской воскресной школы Х. Д. Алчевской / сост. М. Н. Салтыкова ; под ред. Х. Д. Алчевской // Рус. школа. – 1902. – № 5/6. – С. 60.
25. Чтение шведских и норвежских писателей в деревне и в городе / Х. Д. Алчевская // Рус. богатство. – 1903. – № 1. – С. 32-41.
26. Что читать народу? : крит. указ. книг для народа и детского чтения / Х. Д. Алчевская, Е. Л. Гордеева. – Санкт-Петербург : Тип. Об-ва «Общественная польза», 1884. – 725 с.

27. Что читать народу? : крит. указ. книг для народа и детского чтения: в 2-х т. / Х. Д. Алчевская, С. Д. Гордеева. – 2-е изд. – Санкт-Петербург : Тип. В. С. Балашева. –Т. 1. – 1888. – 805 с. ;Т. 2. – 1889. – 798 с.

Наукові дослідження, присвячені Х. Д. Алчевській

28. Жукова О. А. Соціалізація особистості в системі просвітницько-педагогічної діяльності Х. Д. Алчевської : автореф. дис. ... канд. іст. наук : 13.00.05 / Жукова Олена Анатоліївна ; Харк. нац. ун-т ім. В. Н. Каразіна. – Харків, 2001. – 20 с.
29. Кузнєцова І. В. Літературна творчість Х. Д. Алчевської : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.01.02 / Кузнєцова Ірина Володимирівна ; Харк. нац. пед. ун-т ім. Г. С. Сковороди. – Харків, 2007. – 19 с.
30. Олексієнко О. Г. Педагогічна спадщина Х. Д. Алчевської в оцінці вітчизняних науковців : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.01 / Олексієнко Оксана Григорівна ; Держ. заклад «Луган. нац. ун-т ім. Т. Шевченка». – Луганськ, 2013. – 20 с.

Бібліографія публікацій про життя та діяльність Х. Д. Алчевської

31. Абрамов Я. В. Наши воскресные школы. Их прошлое и настоящее / Я. В. Абрамов. – Санкт-Петербург : тип. М. Меркушева, 1990. – 351 с.
32. Абрамов Я. Сорок лет просветительной работы : [40 лет работы Х. Д. Алчевской] / Я. Абрамов // Рус. школа – 1902. – № 4. – С. 68–87.
33. Алчевская Христина Даниловна (род. в 1841 г. - ум. в 1920 г.) : прогрессивная деятельница народного образования, педагог, организатор культурно-образовательных учреждений // 100 знаменитых женщин Украины. – Харьков : Фолио, 2006. – С. 5-9.
34. Алчевская Христина Даниловна // Энциклопедический словарь Брокгауз и Ефрон : биографии : в 12 т. – Москва, 1991. – Т. 1. – С. 218.
35. Алчевська Христина : // Енциклопедія Українознавства / голов. ред. Володимир Кубійович. – Париж ; Нью-Йорк, 1955. – Т. 1. – С. 38
36. Алчевська Христина Данилівна (1841-1920) : педагог, прогресивна діячка народної освіти, засновниця й учитель Харківської приватної жіночої

- недільної школи // Видатні українці. Культура. Мистецтво. Освіта : [довід.]. – Київ : Велес, 2016. – С. 4-6 : портр.
37. Березівська Л. Д. Засоби виховання національної самосвідомості дорослих : [зокрема, про навч. за програмою Х. Д. Алчевської] / Л. Д. Березівська // Освітньо-виховна діяльність Київських просвітницьких товариств : друга половина ХІХ – поч. ХХ ст. / Л. Д. Березівська. – Київ : Молодь, 1999. – С. 152.
38. Богачевська-Хомяк М. Жінки й освіта : [зокрема, про діяльність Х. Д. Алчевської] // Білим по білому : жінки в громадському житті України : 1884-1939 / М. Богачевська-Хомяк. – Київ : Либідь, 1995. – С. 51, 52, 55, 59, 161, 372.
39. Бондар Л. С. Алчевська Христина Данилівна (1841-1920) : педагог, прогресивна діячка народної освіти, організатор і керівник недільних шкіл / Л. С. Бондар // Українська педагогіка в персоналіях : навчальний посібник для ВНЗ : у 2 кн. Кн. 1. : Х-ХІХ століття. – Київ : Либідь, 2005. – С. 531-538.
40. Бондар Л. С. Становлення та діяльність приватної Харківської жіночої школи Х. Д. Алчевської / Л. Бондар // Рідна школа. – 2007. – № 7/8. – С. 62-64.
41. В пользу воскресных школ : сб. / А. Ажеров [и др.]. – Москва : [б.и.], 1894. – 277 с.
42. Васькович Г. Важке становище народних учителів : [про Х. Д. Алчевську] / Г. Васькович // Шкільництво в Україні : 1905–1920 рр. / Г. Васькович ; передм. А. Алексюка. – Київ, 1996. – С. 24, 209.
43. Вахтерова Э. Пятьдесят лет работы для народа : (к пятидесятилетнему юбилею Х. Д. Алчевской) / Э. Вахтерова. – Москва : Тип. П. П. Рябушинского, 1912. – 24 с.
44. Венгеров С. А. Алчевская Христина Даниловна // Критико-биографический словарь русских писателей и ученых : (от начала русской образованности до наших дней) : в 2 т. – Санкт-Петербург, 1889. – Т. 1. – С. 256.
45. Голосна О. А. Напрямки вивчення та творчого використання педагогічної спадщини Х. Д. Алчевської / О. А. Голосна // Теоретичні питання освіти та виховання / О. А. Голосна. – Київ, 2000. – Вип. 10. – С. 145–147.
46. Гуменюк М. П. Х. Д. Алчевська // Українські бібліографи ХІХ – поч. ХХ століття : нариси про життя і діяльність / М. П. Гуменюк. – Харків, 1969. – С. 77–87.

47. Діячі науки і культури України : нариси життя та діяльності / за ред. А. П. Коцура, Н. В. Терес ; Київ. нац. ун-т імені Тараса Шевченка. – Київ : Книги-XXI, 2007. – 463 с.
48. Ельницький К. В. Алчевская Христина Даниловна // Русские педагоги второй половины XIX ст. : для учеб. заведений / К. В. Ельницький. – Санкт-Петербург, 1904 ; 1911 ; 1915.
49. Життя для просвіти : до 175-річчя від дня народження Х. Д. Алчевської (1841-1920) // Календар знаменних і пам'ятних дат. – 2016. – № 2. – С. 57-70 : портр.
50. Зрослись душею, сплелись корінням : [нариси] / упоряд. Микола Рубанець. – Київ : Успіх і кар'єра, 2008. – 224 с.
51. Іващенко В. Педагогічна діяльність Христини Алчевської та її роль у розвитку української освіти в документах із фонду Державної науково-педагогічної бібліотеки України імені В. О. Сухомлинського / Віра Іващенко, Руслана Палійчук // Вісник Книжкової палати. – 2014. – № 7. – С. 39-42.
52. Кирилюк А. С. Христина Алчевська про моральне і професійне самовдосконалення педагога / А. С. Кирилюк // Наука і освіта. – 2010. – № 7. – С. 114-117.
53. Клепач Т. Життя заради світла і добра : сторінками життєпису родини Алчевських / Таміла Клепач // Дивослово. – 2014. – № 6. – С. 53-56.
54. Козуля О. Віце-президент : [Х. Д. Алчевська] / О. Козуля // Жінки в історії України / О. Козуля. – Київ, 1993. – С. 95–99.
55. Коломієць Т. В. Діяльність Харківського товариства поширення в народі грамотності в галузі шкільної справи : [діяльність Х. Д. Алчевської] / Т. В. Коломієць // Харківське товариство поширення в народі грамотності : 1869 – 1920 рр. / Т. В. Коломієць. – Харків : Консум, 1998. – С. 7, 10, 11, 13, 19, 36, 67, 68, 96, 105.
56. Корф Н. А. Наше школьное дело : сб. статей по училищеведению / Н. А. Корф. – Москва : Издательство Братьев Салаевых, 1873. – 430 с.
57. Корф Н. А. Частная инициатива в деле народного образования и женская воскресная школа в Харькове : [о пед. деятельности Х. Д. Алчевской] / Н. А. Корф // Наше школьное дело . – Москва, 1873.
58. Ломонова М. Ф. Формування творчих особливостей вчителя у недільній школі Х. Д. Алчевської / М. Ф. Ломонова // Наук. вісн. Південноукр. держ. пед. ун-ту ім. К. Д. Ушинського. – Одеса, 1999. – Вип. 8/9. – С. 128–134.

59. Луговий О. Христя Алчевська / О. Луговий // Визначне жіноцтво України / О. Луговий. – Київ, 1994. – С. 271–272.
60. Лутовинова В. Христина Алчевська та її внесок в теорію і методіку вибіркового бібліографування / Валентина Лутовинова // Вісник Книжкової палати. – 1998. – № 2. – С. 30-33.
61. Любар О. О. Основні концепції розвитку школи й педагогіки України в кінці ХІХ – на початку ХХ ст. : [про діяльність Х. Д. Алчевської] // Історія української школи і педагогіки : навч. посіб. / О. О. Любар, М. Г. Стельмахович, Д. Т. Федоренко. – Київ, 2006. – С. 224.
62. Мазуркевич О. Р. Визначні українські педагоги – народні просвітителі : Х. Д. Алчевська та її сподвижники / О. Р. Мазуркевич. – Київ : Знання, 1963. – 80 с. : фото.
63. Массовер Г. Родина Алчевських на бібліотечній та видавничій ниві / Ганна Массовер // Вісник Книжкової палати. – 2012. – № 6. – С. 31-33.
64. Миллер Д. П. Х. Д. Алчевская : к 50-летию педагогической деятельности / Д. П. Миллер // Общее дело : сб. ст. по вопр. распротр. образования среди взрослого населения. – Москва, 1912. – Вып. III.
65. Миропольский С. Школа и общество : частная харьковская женская воскресная школа : [о воскресной шк. Х. Д. Алчевской] / С. Миропольский. – Санкт-Петербург : Тип. Скорохода, 1892. – 106 с.
66. Мухін М. І. Педагогічні погляди і освітня діяльність Х. Д. Алчевської / М. І. Мухін. – Київ : Вища освіта, 1979. – 184 с.
67. Найвидатніша просвітелька Христина Данилівна Алчевська (1841-1920) : пам'ятка читачеві / Управління культури і туризму Харків. облдержадмін., Харків. обл. універс. наук. б-ка ; [уклад. Л. В. Лаухіна ; Н. І. Грайворонська ; ред. Л. М. Конопля]. – Харків : ХОУНБ, 2006. – 12 с. : іл.
68. Пані Х. Алчевська... : [з нагоди ювілею 50-річчя діяльності педагога] // Сніп. – 1912. – № 20. – С. 2 ; № 21. – С. 4.
69. Пятидесятилетие педагогической деятельности Х. Д. Алчевской // Вестник историко-филологического общества. – Харьков, 1912. – Вып. 2. – С. 68–70.
70. Рогова П. І. Довідково-педагогічні бібліотеки (зібрання посібників у справі народної освіти) товариств грамотності : [про діяльність Х. Д. Алчевської] / П. І. Рогова // Педагогічні бібліотеки України (друга половина ХІХ – 20-ті роки ХХ ст.) / П. І. Рогова ; АПН України, ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського. – Київ : Четверта хвиля, 2009. – С. 87, 91, 98.

71. Русова С. Історія розвитку позашкільної освіти по земствах : [про діяльність Х. Д. Алчевської] / Софія Русова // Вибрані педагогічні твори : у 4 кн. / С. Русова ; за заг. ред. Є .І. Коваленко ; упоряд.: Є. І. Коваленко, О. М. Таран. – Чернігів, 2008. – Кн. 3. – С. 157.
72. Салтыкова М. О книге взрослых / М. Салтыкова. – Москва : Тип. И. Д. Сытина, 1900. – 227 с.
73. Сбруєва А. А. Педагогічні ідеї Христини Данилівни Алчевської : 1841–1920 / А. А. Сбруєва, М. Ю. Рисіна // Історія педагогіки у схемах, картах, діаграмах : навч. посіб. / А. А. Сбруєва, М. Ю. Рисіна. – Суми : СумДПУ, 2000. – С. 118.
74. Сєдих В. В. Х. Д. Алчевська і Н. Я. Фрідьєва: зв'язки в просторі, просвітництві і часі / Сєдих Віктор Васильович // Короленківські читання 2014 : Бібліотеки, архіви, музеї: формування цифрового регіонального простору : матеріали XVII міжнар. наук.-практ. конф. (м. Харків, 8 жовт. 2014 р.) / ХДНБ ім. В. Г. Короленка. – Харків, 2015. – С. 246-260.
75. Сисоєва С. О. Христина Алчевська : 1841–1920 / С. О. Сисоєва, І. В. Соколова // Нариси з історії розвитку педагогічної думки : навч. посіб. / С. О. Сисоєва, І. В. Соколова. – Київ, 2003. – С. 151–153.
76. Ткаченко А. Ф. Российские деятели украинского происхождения : история отношений Украины и России в лицах за 337 лет (1654-1991) : энциклопед. справочник / Анатолий Ткаченко. – Київ : Арістей, 2005. – 604 с.
77. Усатенко Т. П. Громадсько-політичний рух за рідну школу : [про діяльність Х. Д. Алчевської] / Т. П. Усатенко // Українська національна школа: минуле і майбутнє: українознавчий вимір : монографія / Т. П. Усатенко. – Київ : Наукова думка, 2003. – С. 98, 241, 263.
78. Фрідьєва Н. Я. Жизнь для просвещения народа : (о деятельности Х. Д. Алчевской) / Н. Я. Фрідьєва. – Москва : Изд-во Всесоюз. Кн. палаты, 1963. – М. 100 с. : фото.
79. Х. Д. Алчевская удостоена высшей награды – *diplome d'honneur* на Парижской выставке за книгу «Что читать народу»] // Харьк. губерн. ведомости. – 1890. – 19 марта.
80. Христина Алчевська // Видатні постаті в історії України ХХ ст. : короткі біографічні нариси. – Київ : Вища школа, 2011. – С. 7-9 : іл.
81. Христина Данилівна Алчевська : (1841-1920) // Персоналії в історії національної педагогіки : 22 видатних українських педагоги : підручник для вузів / за ред. А. М. Бойко. – Київ : Професіонал, 2004. – С. 208-238.

82. Христина Даниловна Алчевская : полувековой юбилей (1862-1912). – Москва : Тип. И. Д. Сытина, 1912. – 244 с.
83. Хроника : [О выходе в свет книги Х. Д. Алчевской «Что читать народу»] // Харьк. губерн. ведомости. – 1889. – 7 февр.
84. [Школа Х. Д. Алчевської в с. Олексіївці Михайлівського повіту] // Рада. – 1910. – 27 квіт.

Бібліографічні посібники

85. Грінченко Б. Д. Что читать народу? Критический указатель книг для народного и детского чтения : [аннот. библиогр. указ. : в 3 т.]. – Москва : [Тип. Бабахова В. С.], 1884 – 1906. – Т. 3 / в сост. III т. «Что читать народу?» принимали участие: Х. Д. Алчевская [и др.]. – Москва : Тип. И. Д. Сытина, 1906. – XXXIX, 559 с.
86. Духовная культура народа : (семье Алчевских посвящается) : библиогр. пособ. / [сост. Н. Н. Расухина] ; Отдел культуры Алчевского городского совета ; Алчевская ЦБС ; Государственная историческая библиотека Украины ; Луганская обл. науч. б-ка им. А. М. Горького. – Алчевск : [ДГМИ], 2002. – 30 с.
87. Їх не викреслити з історії (Сім'я Алчевських) : бібліогр. покажч. / Алчев. централіз. бібл. система ; [уклад. : І. В. Позднякова]. – Ніжин : НДУ, 2009. – 44 с. : іл.
88. Христина Алчевська : список рекомендов. літ. / Б-ка НПУ ім. М. П. Драгоманова ; уклад. Н. І. Тарасова // Директор школи, ліцею, гімназії. – 2005. – № 1. – С. 40.